

**Van-e a kornak
ihlete?** Csoóri Sándor:
A szétilált nemzet
Nap kiadó, Bp., 2010.

A hetvenes évek közepe felé Csoóri Sándor egyik kritikusa (eleinte irodalomtörténész, később irodalompolitikus) föltette a kérdést: hol az igazi teljesítmény, hol az író arc-képét kirajzoló összefoglaló munka, a korszakos mű? A költő szétforgácsolja tehetségét, közéleti asztalborításai-val és zászlóbontásaival csak a hiányzó alkotásait pótolja.

Nem hinném, hogy bármely költőtől elvárható: egy fontos líratörténeti stílusáramlat (történetesen a *bartóki-ság*) egyik korai betetőzőjeként, versein kívül még valamilyen alpművet tegyen a nemzeti kultúra asztalára negyvenegynéhány évesen – de szerintem (ahogy ezt már akkoriban jeleztem egy dolgozatomban tőlem telhetően) a szociográfia, az esszé és a röpirat (a legeleveníbb publicisztika) műfajában Csoóri életművének nagyszabású prózai ága is jócskán bontakozni látszott már a hatvanas-hetvenes években. Elméleti munkásságának első másfél évtizedében olvashattuk szociografikus riportjait a gyorsan változó magyar falu életéről (*Író a toronyban*), alapvető esszéit a magyar irodalmi hagyomány népköltészeti forrásvidékéről (*Szántottam gyöpöt; Egykor elindula tizenkét kőműves*), néhány robbantás-erejű kísérletét arra, hogy a meggyalázott 1956-os forradalom végre szabadon kezelhető téma legyen (*A kiegyensúlyozottság ára*), és a trianoni határokkal elvágott magyarság ugyancsak tilos tárgyában is jogot szerezzen a felszólalásra (*Utazás félálomban*).

Mesterének, Illyés Gyulának szavával élve, a nemzeti és társadalmi *sorskérdések*hez nyúlt, azzal az írói tehetséggel, amely a szépség, a személyesség s a drámaiság erejével politikai és esztétikai tabukat képes áttörni, ledönteni. A további művek méltó folytatásai voltak fiatalkori vállalkozásainak. Addig föltáratlan tények, adatok sokaságát összegyűjtve, a magyarság betokosodott háborús sérüléseit föltárva s kitisztítva gyógykezelt a második világháború egyik legtragikusabb eseményét, a Don-kanyari katasztrófát.

Íróársainak műveiben is a mellőzött vagy egyenesen titkolt értékeket világította meg esszéiben. Nemcsak a pályakezdő Dobai Péter, a késve kibontakozó, újító lendületű Marsall László vagy Tornai József életművét „fedezte föl” a nagyközönség számára. A köztudatban a „költőfejedelem” rangját hallgatólagosan elnyert Nagy Lászlóról is lélekemelő esszéket írt, sok tiltott erényét világítva meg az irodalmi hatalmasságok számára érintésveszélyes költészetében. Jó időre elnémította a költészet profán „katedrálisában” tömjénszagot orrontó és

prüszkölő ízlésterroristákat – ezek jobbára csak tíz évvel a *Versben bujdosó* költőjének halála után jöttek elő kacifántos elméleteikkel, posztmodern símaszokban, bukósisakban.

A nyolcvanas évek közepétől Csoóri már a rendszerváltás előkészítésén munkálkodott újságcikkeivel és előadásaival. Hogy munkája milyen akadályokba ütközött, s miként csúfolták meg harcait a rendszerváltás után is, arról több prózakötetében vallott már. Mostani prózakönyve, *A szétilált nemzet* alaphangját a 2004 decemberi népszavazás, a 2006 őszi véres fővárosi események és a 2010-es tavaszi-őszi választások, majd a nyomukban járó remények, jogos aggodalmak és csalódások határozták meg. Gyötrelmes szellemi közérzete és borúlátása ellenére hangjának erélyéből mit sem vesztett, maradt, ki volt, ahogy Vasy Géza írta róla, „a nemzet rebellise”. Illyés Gyulával így is mondhatjuk: a *jogvédő hazafiság* első számú értelmiségi tényezője.

A maga mögött hagyott, váltólázszerűen változókéony évtizedekben Csoóri így lett az állhatatos életműépítés embere: mindig a kulturális nemzet szabadságáért harcolt, s mindig a József Attila-i *szép szó* eszközével. Éppen az lett a legfőbb, megkülönböztető sajátossága, amit a hetvenes évek fönt megidézett irodalmi bírása hiányolt benne: az összefüggő mű monumentális egysége s a művészi hivatásához való hűség. Ha valamilyen csoda folytán végre történelmi nyugvópontonra – s nem a rossz alkukkal elért „kiegyensúlyozottságra” – juthatnánk, akkor nemcsak ezekről a közéleti erényeiről kellene beszélni, s nem kellene kiszolgáltatni Csoóri Sándort olyasfajta támadásoknak, hogy politikai bátorságát és igazmondását a művészi teremtés pótlására használja. Ezek a (voltaképp nevetséges) kifogások annyit érnek, mintha egy szépségverseny győzteséről azt állítaná egy nagyokos esztéta: nem érvényes a győzelem, a gyönyörű hajadon romlandó anyagból van, húsz-harminc év múlva már senki sem emlékszik szépségére. Az ilyen észkombájn mindössze arról felejtkezne meg, hogy éppen az a nagyszerű az esztétikumban (sokszor még a természeti szépségben is), hogy a percnyiben szemlélteti az örököt, a változóban a változatlant, és értelmet látta a pillanatnyiségében, az egyszerűségében. Az eszményit keresi a gyarló életben, a folyamatban, az újrakezdésben. Még a szépségkirálynő illanó mosolya és a balerina légies mozdulata is az élet akarását, értelmét és reményét fejezi ki. Hát még az olyan írásmű, mint Csoóri Sándor esszéinek hosszú sorozata, amely egyszerre bő fél évszázadnyi történelmi krónika és lelkiismeret, felszólítás a nemzeti önismeretre, egyúttal személyes vallomás és kitarulkozás. S nem utolsó sorban izgalmas, élvezetes olvasmány.

Érzékeny füllel szűri ki az általános közéleti lármából a hatalmi pozícióból elhangzó hazugságokat, s nem ismer irántuk kíméletet, látván züllesztő hatásukat mindenütt. Bozótvágo szenvedéllyel irtja a vadon burjánzó fölösleges idegen szavakat és más magyartalanságokat. Kimutatja a napjainkban lelepleződő csalásokat, sikasztásokat, pénzeltüntetéseket, külföldi adóparadicsomokba menekítéseket, s háttérükben az erkölcsök fölülről sugallt semmibe vételét. Nélkülözhetetlen közösségi értékek mellőzéséből s a divatos cinizmusból fakad a sok izléstelenség, mely tetszetős ruhában vagy pucéran illegeti magát a giccsműsorokban, például a tévé álságos „való világában”.

Csoóri írásainak legfőbb motívuma a nemzet kulturális önvédelme, amely nem akar ártani senkinek, hanem kívánatossá teszi elkopottnak vagy ósdinak beállított értékeinket. Versekről beszél makacsul, amelyek ma csak nyugdíjas magyartanároknak és egy-két hálás tanítványuknak kellene, népdalokról, amelyeket már csak néhány különc társaság dúdol a tábortűz mellett. Mint száz éve kifényesedett szerszámnyelekről, úgy beszél a jóízű régi szavakról, amelyeket kiszorítottak a seszínű, zörgő jövevényszavak és a csak hangzásra magyar szócsinálmányok – a néhány éve mindent elöntő s egyszer csak mindenestül eltűnő *konvergenciaprogramok*, a *befektetőbarát bankkölcsonök* és társaik.*

Illyés Gyula méltó követőjeként hangoztatja, hogy történelmi mulasztásaink következményei súlyosabbak

az elkövetett hibáinknál. Rossz gazdái eladták az országot, mielőtt törvénykeztek volna arról, hogy csak a közösség javára intézkedhetnek a közvagyonról. A közéletben Bibó István és József Attila hű olvasójaként is fölfedezi Csoóri a tétlenség mélyén a fortélyos félelmet. Közérzetjelentései elszomorító vallomások volnának, ha nem derengene bennük a küzdelem folytatásához óhatatlanul szükséges remény, s az írói minőségből fölsejlő erkölcsi erő. „Sokakkal együtt én is elmondhatom, hogy végigküzdöttem az életemet, de sose gondoltam arra, hogy ilyen fekete kárpitokkal kell magam fölött összehúznom az eget”. Nem éppen vidító sorok, de nem is vigasztalanok. Az erélyes bírálat kifogyhatatlan energiákról árulkodik. Egyúttal arról, hogy ha valaki egész életében a jó és a rossz közti különbség megvilágítására törekszik stílussteremtő íróként, akkor nem vádolható azzal, hogy elszalasztotta maradandó műveit.

„Van-e a kornak ihlete?” – teszi föl a kérdést egyik esszéjében Csoóri Sándor. Igen, van, egy életműre is éppen elég *látomást és indulatot* bizonyító – válaszolják prózakötetei, a legújabbal együtt.

Alföldy Jenő

* Egy helyütt Csoóri szerényen azt írja, hogy két szóújítása volt: a hidroglóbuszt *gömbkút*nak, a faxot pedig *fénylevél*nek nevezte el a nyelvközösségnek tett javaslatként. Én emlékszem arra a negyven évvel ezelőtti cikkére is, amelyben fölvetette, hogy a metrómegállók fölé szerelt M rövidítést *mélyvasútnak* értsük.

Ősöm (1946 körül)